

Esipuhe

Talvisodan syttyessä myöhäissyksystä 1939 itäisimpään Raja-Karjalaan oli jäänyt suuri osa siviileistä ilman evakuointia. Parisen tuhatta heistä joutui jäämään Neuvostoliiton miehittämälle alueelle Suojärven pitäjässä. Helmikuussa 1940 heidät internoitiin kahdelle leirille idemmäksi lähelle Äänisjärveä. Talvisodan rauhanteon jälkeen kesti yli kaksi kuukautta ennen kuin neuvottelut heidän palauttamisestaan Suomeen saatiin päätökseen. Palautus tapahtui touko-kesäkuun vaihteessa 1940.

Tämä kirja kertoo tuosta ajasta erään perheen tarinan. Tapahtumien kuvaus perustuu yhdistelmään edesmenneiden Outi-mummoni ja Aino-äitini tarinoista sekä perheen vanhimpien sisarusten muisteluista, jotka on kudottu yhteen osittain omaa mielikuvitusta sisältävällä kerronnalla. Faktatietoja on tarkistettu lisäksi aiemmista historiallisista julkaisuista sekä lähteistä.

Näiden leireille joutuneiden karjalaisten kohtaloa ei ole sodan jälkeisessä historiassa laajalti käsitelty ja kirjan kirjoittaminen muodostui ajankohtaiseksi ennen kuin viimeiset omakohtaisesti kaiken kokeneet lähtevät pois keskuudestamme. Talvisodan ajan ja vankileirin kovasta kohtalosta ei suvun keskuudessa oman elämän ”ruuhkavuosina” kovin paljon puhuttu, mutta muistot tulivat uudelleen pintaan vanhenemisen myötä, jolloin alkoi ilmetä tarvetta purkaa tukahdutettuja traumaattisia kokemuksia.

Erityinen kiitosmaininta on syytä antaa enolleni Viljo Hiilisel-
le, joka on osallistunut faktojen tarkistamiseen sekä toi-
minut tietolähteenä monissa kertomuksen yksityiskohdissa.

Pieksämäellä toukokuussa 2025
Juha Kuikka

LUKU 1.

Kotona Moisseinvaarassa

Hämärä oli laskeutunut Suomen entisen itärajan lähellä Suojärven Moisseinvaarassa. Outi-mamma oli palaamassa naves-tasta iltalypsyltä. Hän tallusteli reippain askelin, painava peltinen lypsyämpäri työn känsöittämässä kädessään läpi syys-routaisen pihamaan kohti asuinrakennusta. Hengitys höyrysi kostean, usvaisen ilman koleudessa ja pitkä maantienväriinen palmikko keikkui hartialta toiselle. Kapea kuunsirppi oli juuri nousemaisillaan talon takana siintävän vaaran yläpuolelle. Pihaa reunustavan matalakasvuisen metsikön uumenista kuului yhtäkkiä terävä huudahdus: ”Valokiilassa – Ottakaa kiinni!”

Se ei ollut rikospoliisin erikoispartio eikä vihollisen parti-saaniryhmä vaan Aimo-poika, lapsilauman esikoinen. Hän oli vastikään kehittänyt pimenevien syysiltojen viihdykkeeksi uuden leikin, jossa kynnelle kykenevä osa sisarusparvesta pii-leskeli ulkona talon ympäristössä. Aimolla oli pieni, isältä työmatkan tuliaisena saatu paristokäyttöinen taskulamppu, jonka avulla hän pyrki paljastamaan puiden ja kumpareiden siimeksessä lymyileviä sisaruksiaan. Saatuaan jonkun heistä näkyviin hän kajautti tuon huudahduksensa ja muut yrittivät sitten saada kiinni sitä onnetonta, joka oli joutunut silmä-tikuksi.

Aimo oli hiukan erikoinen individualisti, joka keksi aina jo-tain omaperäistä. Tässäkin leikissä oli aineksia kansainvälisistä

agenttiseikkailuista, jollaiset eivät tavallisille Suojärven syrjäkylien kasvateille olleet mitenkään tuttuja. Aimo oli lukenut miltei kaikki kansakoulun vaatimattoman kirjaston kirjat ja oli jo alle 12-vuotiaana joka suhteessa ikäisiään saloseudun lapsia huomattavasti valveutuneempi. Hän oli älykäs ja rauhallinen pisamanaama, jolle sisaruskatraan esikoisena oli kehittynyt voimakas vastuuntunto ja oikeudentaju.

Elettiin syyskuuta 1939, ja siinä vaiheessa Hiilisen perheessä oli vasta kahdeksan lasta. Nuorimmainen Kerttu ei ollut kuin muutaman kuukauden ikäinen. Aimosta seuraava oli Aino, jota nimitettiin ”tyttöseksi”, koska hän oli pitkään ollut ainoa tyttö lapsilaumasta. Hänellä oli pitkä, oljenväriinen palmikko ja luonteeltaan hän oli rehellinen, mutta tarkkaan omista eduistaan kiinni pitävä pieni sisupussi. Aino oli täyttänyt kymmenen vuotta kesällä. Häntä pari vuotta nuorempi Auvo pystyi jo osallistumaan leikkeihin täysivaltaisena jäsenenä. Auvo oli vaalea, vilkas ja puhelias pojan nassikka, joka ei piitannut lukuharrastuksista samalla tavalla kuin vanhemmat sisaruksensa. Hänellä oli kuitenkin ilmiselvästi tiettyä taiteellista lahjakkuutta, joka ilmeni ennen kaikkea piirustuksissa, mutta myös sanallisessa ilmaisussa. Muut lapset olivat kolmesta kuuteenvuotiaita. Nuoremmat veljet Teuvo, Esa ja Viljo, samoin kuin Pirkko-sisar saivat osallistua pihan leikkeihin vain silloin tällöin tietyin rajoituksin, ei kuitenkaan liian myöhään iltaisin.

Outi vei maitoämpärin talonsa eteiseen ja tuumasi sitten, että lapsien olisi hyvä tulla jo sisään. Oli aika syödä illallista, ja koulutehtävistäkin pitäisi vielä huolehtia. Hän palasi pihaalle ja huusi metsikköön päin: ”Tulgua jo iäreh siel! Puutuu hai vie i školah niškoi kudamidä ruaduo!” Aimo vastasi siihen metsän laidasta: ”Vuota vähäzel, vet myö järgieh tullemma. Pidäy onnuako vie vai i Auvo eččie!”

Outi palasi pirttiinsä ja nosti paksujen, itse virkkaamiensa pannulappujen avulla leivinuunista lämpiämässä olleen padallisen höyryävää riisipuuroa pöydälle odottamaan lapsia. Sitten hän kattoi lautaset valmiiksi seitsemälle hengelle. Lapsista ainoastaan nuorimmainen ei vielä pystynyt istumaan omatoimisesti penkillä. Outilla itsellään ei ollut tapana syödä pöydän ääressä, sillä hänellä ei mielestään ollut aikaa sellaiseen ylellisyyteen. Hän söi mitä sattui seisovin jaloin milloin mistäkin kupposesta lieden ääressä tai eteisen ruokakomeron ovella.

Outi-mammalla ei yleensä myöskään ollut kovin paljon aikaa pitää seuraa lapsilleen. Siksi näistä oli jo varhain tullut tietyllä tavalla omatoimisia ja itsenäisiä, itsestään huolehtimaan kykeneviä yksilöitä. Perheen isä Johannes oli pääosin muualla Suomessa rakennustyömailla ja tienasi silloisen mitapuun mukaan varsin hyvin. Kaikki pitää tietysti suhteuttaa aikaan ja paikkaan, mutta Hiilisen perhettä pidettiin oikeastaan melko kohtuullisesti toimeen tulevana Moisseinvaaran kyläläisten keskuudessa. Perhe oli muutenkin hiukan erilainen kuin useimmat muut perheet, koska Ukko-Hiilinen oli ”ruočči”, eli karjalankielisen alueen ulkopuolelta paikkakunnalle muuttanut. Siksi lapsetkin puhuivat keskenään milloin suomen yleiskieltä, milloin karjalaa. Suomen kirjakielellä käyty kansakoulu korosti suomen kielen asemaa heidän kielellisessä alitajunnassaan päivä päivältä enemmän.

Suojärvi oli etelämpänä sijaitsevan Salmin kunnan ohella tuolloisten Suomen rajojen sisällä ainoa pitäjä, jonka alkuperäisasukkaista lähes kaikki olivat karjalankielisiä. Ennen Stolbovan rauhaa 1617, jolloin laajentumishaluisten Ruotsin ja heikomman Venäjän välinen pitkä sota päättyi, olivat karjalankieliset asuttaneet koko siihen asti Venäjälle kuulunutta Karjalan aluetta aina Savon rajalle asti, mutta sitten nuo lännempänä asustaneet karjalaiset olivat paenneet Ruotsin

valtaa evakkotaipaleelle, matkaten aina Novgorodiin ja Tveriin asti. Kyseessä oli nykymittapuunkin mukaan massiivinen joukkoinvaasio, todennäköisesti sen aikaisiin asukasluokiihin suhteutettuna jopa merkittävämpi kuin viime sotien jälkeinen luovutettujen alueiden väestön uudelleen asuttaminen Suomen nykyrajojen sisälle.

Kyseisen joukkopakenemisen seurauksena Suomen pitäjät Korpiselän, Ilomantsin, Suistamon ja Impilahden itäosiin asti olivat vähitellen suomalaistuneet väestön siirtyessä asuttamaan näitä alueita Savosta päin. Kyseessä ei silloin kuitenkaan ollut nykykäsityksen mukaan etninen karjalaisten alueiden puhdistus, vaan asukkaat olivat lähteneet omasta halustaan pakoon luterilaisia valloittajia, ”ruoččeja”, jota nimitystä siis vielä 1930-luvulla käytettiin Suojärvellä ei-karjalankielisistä luterilaisista. Tämä alue sijaitsi niin kaukana idässä, että karjalaiset eivät koskaan olleet joutuneet evakkoon sieltä, eikä heidän kielessään tai kulttuurissaan näkynyt minkäänlaista savolaisvaikutusta.

Niiden sotien ja rajakahakoiden seurauksena, jotka parin vuosisadan aikana 1600-luvun alkupuolen jälkeen ja ennen Suomen autonomian ajan alkamista käytiin Venäjän ja Ruotsin välillä, ei siviiliväestö laajamittaisemmin siirtynyt asuinpaikoiltaan. Vuoden 1809 jälkeen ei Karjalassa enää taisteltu ennen toista maailmansotaa, ellei nyt sitten vapaaehtoisten heimoaatteen innoittamien kansalaisten 1919 järjestämää suureksi fiaskoksi muodostunutta Aunuksen retkeä oteta huomioon.

Outi-mamman päivät alkoivat aamuneljältä. Silloin hän nousi ylös pilkkomaan puita, lämmittämään vesipataa ja talon uunia, lypsämään lehmiä ja valmistamaan aamiaista kouluikäisille lapsilleen, joita olivat Aimo, Aino ja Auvo. Koska

Kerttu-vauva oli vielä imetettävä eikä edes istumaan pystyvä tyttönen, oli siinäkin osansa työtaakasta. Lisäksi Outilla oli periaatteena pitää koti siistinä ja puhtaana. Käytännössä kaikki tämä tarkoitti hänelle kahdeksantoista tuntia pitkiä, kiireisiä ja raskaita työpäiviä alkeellisissa oloissa seitsemän päivää viikossa ja viisikymmentäkaksi viikkoa vuodessa. Ei hän siinänsä kuitenkaan mikään taivaan ihme ollut, muutkin syrjäkylän emännät joutuivat vastaavanlaisen työtaakan alle ja pääosin selvisivät siitä. Naiset olivatkin käytännöllisesti katsoen keski-ikäisiä niillä kylillä jo 30-vuotiaina, vaikka lapsia syntyi monesti yli 45-vuotiaillekin. Yli kymmenlapsisetkin perheet olivat aivan tavallisia niillä main. Tästäkin syystä piisasi arjen aherrusta rajattomin mitoin.

Valituksia ei kuulunut, tämähän oli ollut talojen emäntien osa iankaikkisesti. Se oli ainoa naisen elämän malli, joka ylipäätään oli olemassa. Kukaan ei ollut kuullut Outin kanssa samanikäisestä berliiniläisestä holkkisavukkeita polttelevastä Marlene Dietrichistä, ei samana syksynä ensiesityksensä saavan *Tuulen viemää* -elokuvan päähenkilönä esiintyvästä Vivian Leighistä eikä jo vuosikymmen aiemmin maailmanmaineeseen kohonneesta Greta Garbosta, jotka olivat emansipoituneita esikuvia korkeintaan eteläisimmän Helsingin ohuen eliitin ripsiään värjääville kapinallisille nuorille neideille. Tällaiset esimerkit olivat kuin toiselta planeetalta saapuneita olioita verrattuna noihin huivipäisiin rajakarjalais-emäntiin, joiden elämä pyöri lapsia täynnä olevan pirtin ja navetan välillä.

Eräänä syyskuun lopun aamuna oli maassa ensi kertaa hiukan jääriitettä. Kouluun lähtiessään Aino ja Auvo pyysivät lupaa panna jalkaansa isän muutamia viikkoja aiemmin tuomat huopatossut.

”Mamma, suammago tänpiän jo kuatančois männä?”

Koululapsista ainoastaan Aimolla oli viilenevien ilmojen edellyttämät jalkineet, oikeat isän tuomat lapikkaat. Nuorempien kengät olivat kuluneet puhki ja jääneet pieniksi. Siksi he olivat tähän asti patikoineet lähes tunnin verran kestäneen koulumatkan Moisseinvaaran kansakoululle paljain jaloin.

Outi ei kuitenkaan suostunut antamaan huopikkaita vielä tässä vaiheessa, vaan totesi: ”Lunda kui vie eule ga kuatančat năbieh puhgi kulutah. Lumen tuloh sai suatta vie männä paljahin jalloin.” Hän oli sitä mieltä, että huopikkaat kuluisivat puhki routamaassa ennen talven lumia, joten Aino ja Auvo saivat tyytyä lähtemään koulutielle edelleenkin varpaat paljaina. Nälissään he eivät olleet, sillä heitä oli jo herätessä odottanut padallinen kuumaa ruispuuroa, palanen kuivaa ruisleipää, keitettyjä kananmunia sekä vasta lypsettyä lämmintä maitoa.

Hiiliset asuivat varsinaisen Moisseinvaaran keskuksen lounaispuolella, ja kouluun patikoitiin koilliseen päin joutavaa, kapeaa hiekkatietä myöten. Se mutkitteli mäkisessä, pensaikkojen valtaamassa vaaramaisemassa osaksi asutusalueiden läpi ja osaksi pienien mänty- ja kuusimetsiköiden halki. Metsiköissä oli runsaasti erilaisia lintuja ja eläimiä. Pimeästä salosta kuului silloin tällöin huuhkajan huhuilua ja korpin matalaa korinaa. Syksyisen kolean aamun ilma tuoksui märeltä sammaleelta, kuusamalta, martaiselta kuusen naavalta ja mädäntyviltä haaparouskuilta. Metsän antimet, säilötyt marjat ja sienet, olivat tärkeä osa seudun perheiden talvista ravintoa. Joinakin aamuina lapset olivat kuulleet hyvin etäältä susien ulvontaa, mutta suurpetoeläimiä he eivät varsinaisesti olleet koskaan nähneet eivätkä myöskään osanneet niitä pelätä. Outi-mamma oli kertonut tarinoita Ilomantsista, joka oli kaukana pohjoisessa, jossain paljon paljon syrjempänä kuin Suojärvi. Ilomantsi kuulemma kuhisi karhuja ja susia.